

Модель визначення пріоритетних напрямів зовнішньополітичних дій України

Володимир Юзефович,

кандидат технічних наук,
начальник відділу

Національного науково-дослідного центру
оборонних технологій і воєнної безпеки України

Степан Возняк,

кандидат технічних наук,
заступник начальника відділу

Національного науково-дослідного центру
оборонних технологій і воєнної безпеки України

Сергій Вербицький,

кандидат технічних наук,
начальник відділу

Національного науково-дослідного центру
оборонних технологій і воєнної безпеки України

Автори статті пропонують модель, що дозволяє раціонально визначати пріоритетні напрями зовнішньополітичних дій України, спрямованих на зниження гостроти протиріч з іншими країнами регіону.

Оцінки воєнно-політичної обстановки (ВПО) у регіоні навколо України, отримані як шляхом моделювання, так і за висновками різних аналітиків [1 - 3] свідчать про поступове підвищення її напруженості, принаймні – протягом останніх років.

Під ВПО розуміємо стан відносин між воєнно-політичними силами (перш за все, державами, коаліціями держав, націями), які розглядаються з точки зору можливості використання ними воєнної сили для вирішення протиріч в політичній, економічній, воєнній та інших сферах діяльності.

Незалежно від того, викликаний цей процес глобальними тенденціями, чи особливостями країн регіону, чи навіть є, до певної міри, наслідком політичної діяльності самої України, така ситуація спонукає до провадження більш гнучкої та виваженої політики держави і здійснення

**Модель визначення пріоритетних напрямів
зовнішньополітичних дій України**

Володимир Юзефович, Степан Возняк, Сергій Вербицький

таких (перш за все – зовнішньополітичних) кроків, які сприяли б розв’язанню складних регіональних проблем. Тому під напрямками зовнішньополітичних дій у цій статті розуміється сукупність політичних, економічних, гуманітарних та інших кроків керівництва держави, спрямованих на вирішення тих чи інших проблем міждержавних відносин. Прагнення держави до гнучкої політики свідчило б не тільки про її толерантність і повагу до інших суб’єктів міждержавних відносин, але й про врахування об’єктивних умов їх спільного існування. Основні з цих умов полягають у наступному.

Як відомо, прийняття рішень державного рівня у будь-якій сфері життєдіяльності країни базується (повинно базуватися), перш за все, на її національних цінностях, інтересах і цілях, досягнення яких здійснюється за допомогою вироблення і проведення державою певної зовнішньої і внутрішньої політики, що визначається як система поглядів на шляхи та способи їх реалізації.

Здатність країни до досягнення своїх цілей можна охарактеризувати її ресурсами як сукупністю матеріальних і нематеріальних можливостей, які вона має у своєму розпорядженні. Наявність ресурсів забезпечує певні можливості для досягнення державою власних інтересів через реалізацію певної сукупності дій (кроків). Очевидна обмеженість ресурсів призводить до обмеженості переліку можливих дій, а, отже, є перешкодою на шляху вичерпної реалізації своїх інтересів.

З іншого боку, національні цінності, інтереси та цілі держав об’єктивно відрізняються, що створює конфліктне середовище і становить зміст проблемних питань (проблем, протиріч) їх взаємовідносин і додатково обмежує можливості країн щодо повного досягнення своїх цілей.

І останнє. Проблеми у досягненні своїх національних інтересів є найбільш глибокими, прихованими рушіями змін воєнно-політичної обстановки, незважаючи на те, що основні, найважливіші національні інтереси будь-якої держави лежать не у воєнній сфері, а визначаються проблемами її самозбереження і розвитку. Саме протиріччя у міждержавних відносинах переважно визначають напруженість локальної, регіональної та світової воєнно-політичної обстановки і є суттєвим стимулом до виникнення воєнних конфліктів.

Отже, формуючи свою внутрішню і зовнішню політику, кожна країна, маючи найбільш прийнятні для неї варіанти вирішення проблем у взаємовідносинах, змушена розглядати й інші. Такі варіанти, відмінні від найбільш вигідного, характеризуються різним ступенем прийнятності для країн (від більш-менш прийнятної до цілком неприйнятної) і можуть бути предметом переговорів.

Таким чином, пошук компромісних рішень не є свідченням здатності до „здавання” національних інтересів, а справді є проявом дії об’єктивних умов існування і співіснування держав. Саме об’єктивна необхідність та

можливість компромісних вирішень проблемних питань у відносинах держав дає, по-перше, семантичну основу для самої можливості зменшення гостроти міждержавних протиріч та, по-друге, надає оптимізму для пошуку шляхів її зменшення.

Отже, метою цієї статті є вироблення підходу до визначення пріоритетних напрямів зовнішньополітичної діяльності України, спрямованої на зменшення гостроти протиріч з іншими державами регіону.

Виходячи з вищевикладеного, визначення пріоритетних напрямів зовнішньополітичних дій, спрямованих на зменшення гостроти протиріч, полягає, перш за все, у виробленні таких варіантів вирішення проблем, які, з одного боку, влаштовують Україну, а з іншого – сприяють зменшенню напруженості міждержавних відносин. У більш повній постановці завдання визначення пріоритетних напрямів зовнішньополітичних дій може формулюватися наступним чином. **З переліку міждержавних проблем та можливих варіантів їх вирішення визначити варіанти, які або максимально влаштовують Україну (і при цьому не загострюють протиріч з іншими державами), або мінімізують гостроту міждержавних протиріч при збереженні певного рівня можливостей України для досягнення своїх цілей.**

У [1; 4] розглядається модель, що дозволяє оцінити напруженість регіональної ВПО, в основу якої покладено саме множину проблем, котрі виникають у відносинах воєнно-політичних сил (ВПлС) як результат відмінності інтересів.

На перший погляд, існування вищезгаданої моделі дозволяє здійснювати моніторинг впливу на напруженість ВПО у сфері політичних (економічних, воєнних) інтересів держави (навіть тих, що тільки планується задовольнити) з єдиних системних позицій. Але кожна окрема дія держави нездатна помітно змінити значення цього показника, оскільки він є результатом одночасного впливу багатьох складових, у тому числі і воєнної могутності ВПлС, що, у свою чергу, складається з політичних, економічних, воєнних та інших можливостей держави, а також агресивності (інтегрального показника, що визначається духовними, культурними, етнічними та іншими особливостями країни).

Наприклад, якщо рівень протиріч між ВПлС-1 та ВПлС-2 невисокий, але ВПлС-1 має значно більшу воєнну потугу й характеризується високим ступенем агресивності стосовно першої, напруженість відносин між цими ВПлС може бути досить високою [1].

Розраховується в моделі й частковий показник „гострота протиріч”, що характеризує саме наявні протиріччя у відносинах ВПлС. Такий показник міг би бути індикатором ефективності (з точки зору вищевикладеної загальної постановки завдання) обраної політики держави, однак, виходячи з цільової функції моделі, він характеризує або

**Модель визначення пріоритетних напрямів
зовнішньополітичних дій України**

Володимир Юзефович, Степан Возняк, Сергій Вербицький

результат конкретних дій ВПлС (при здійсненні оцінки ВПО), або заявлені наміри щодо дій (при прогнозуванні ВПО). Але конкретні дії ВПлС можуть визначатися не тільки безпосередньо національними інтересами держав, а й мати на меті спонукання іншої ВПлС до певних дій (або утримання від них), „віддяка” ВПлС за неузгоджені кроки, реалізацію інтересів окремих політичних сил чи економічних груп тощо. Крім того, дії кожної ВПлС майже завжди супроводжуються детально проробленими поясненнями, які, проте, не завжди мають об’єктивний характер. Відтак, для виявлення реальних цілей щодо конкретних дій необхідно залучати фахівців високого рівня.

Оскільки міждержавні відносини досить динамічні і конкретні дії ВПлС не завжди є прямим наслідком їх об’єктивних інтересів, а істинні мотиви дій завжди завуальовані, то, на нашу думку, використання для визначення пріоритетних напрямів зовнішньополітичних дій України часткового показника „гострота протиріч” буде не зовсім коректним.

Отже, необхідно створити модель, яка б визначала пріоритетні кроки зовнішньої політики України, спрямовані на забезпечення можливості зменшення існуючих протиріч або навіть приведення їх до об’єктивного мінімуму, що базується на визначенні більш об’єктивних складових і характеристик міждержавних відносин.

За основу такої моделі беремо перший шар ієрархічної структури моделі, викладеної у [4], призначений для визначення гостроти міждержавних протиріч. Він складається з сукупності (множини) проблем, що визначають регіональну ВПО навколо України. До неї входять найважливіші проблеми, що об’єктивно існують, і навколо яких зосереджені основні життєво важливі інтереси ВПлС, наприклад: воєнні конфлікти в регіоні, транспортування (розподіл) енергоносіїв, економічні відносини, торгівля зброєю тощо. Перелік цих проблем періодично потребує уточнення, однак в цілому він досить сталий.

Кожна ВПлС регіону (або ВПлС світового рівня, що має свої інтереси в регіоні), виходячи зі своїх національних інтересів, має індивідуальне бачення можливих варіантів вирішення цих проблем, і, як вже зазначалося, кожен з варіантів характеризується для неї певною перевагою над іншими. Розбіжності у цих поглядах складають основу об’єктивно існуючих протиріч між ВПлС регіону. Очевидно, що такі протиріччя існують і між Україною та будь-якою іншою ВПлС регіону.

На відміну від моделей [1; 4], при визначенні переваг між можливими варіантами вирішення проблем для кожної країни регіону пропонується використовувати лише офіційні (краще нормативні) дані. Офіційне бачення будь-якою ВПлС варіантів вирішення регіональних проблем має своє відображення у її нормативно-правових актах, концепціях, доктринах, стратегіях та в різних двосторонніх або багатосторонніх домовленостях. При цьому основну увагу необхідно звертати на

документи, що регламентують способи і механізми розв'язання проблемних ситуацій.

Отже, сукупність об'єктивно існуючих проблем разом з офіційним баченням їх усунення (зменшення) різними ВПлС утворюють певний простір протиріч, який умовно можна назвати простором **об'єктивних** протиріч.

Враховуючи специфіку ухвалення законів, можна стверджувати, що нормативно-правові акти є реакцією на проблеми сьогодення, а, отже, квінтесенцією минулого, хоча вони приймаються для виконання у майбутньому. Тому спиратися при визначенні пріоритетних напрямів зовнішньополітичних дій лише на них було б неправильно, тим більше, що їх реалізація також потребує певного часу. Тобто, важливим є **прогнозування** змін поглядів країн як на проблемні ситуації, так і на варіанти їх вирішення, які в майбутньому можуть знайти своє офіційне відображення. На нашу думку, прогноз таких змін, принаймні, на короткостроковий період, можна здійснити на основі аналізу інформаційного простору держав.

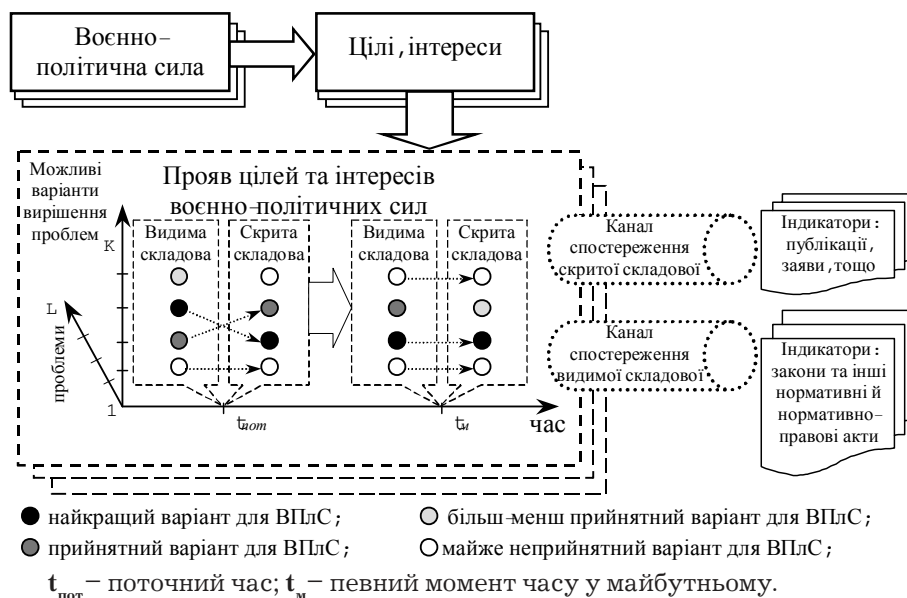
На відміну від нормативно-правових актів, у інформаційному просторі відображаються суб'єктивні погляди як офіційних, так і неофіційних осіб на будь-яку проблему. При цьому важливим є зворотний світоглядний вплив інформаційного простору на суспільство. Можна впевнено говорити, що будь-яка позиція чи погляд, які постійно поширюватимуться в інформаційному просторі держави, будуть відображені у свідомості суспільства. Це один з найефективніших шляхів підготовки суспільства до того чи іншого рішення керівництва держави, тієї чи іншої її політики.

Отже, постійний аналіз інформаційного простору держав дозволить виявити ті ВПлС, стосовно яких можна спрогнозувати загострення двосторонніх відносин у майбутньому (звичайно, коли не буде компенсуючих дій). Причому, виявити такі ВПлС шляхом аналізу їх офіційних позицій, відображених у нормативно-правових актах країн і двосторонніх домовленостях „ВПлС - Україна”, у принципі неможливо, оскільки загострення на час моделювання існує тільки в інформаційному просторі, тобто є прихованим.

Виходячи з вищезазначеного, спостереження (моніторинг) змін гостроти протиріч у міждержавних відносинах може здійснюватися за **схемою 1**. На схемі, в якості прикладу, показано розвиток у часі позиції ВПлС щодо вирішення певної проблеми. Для даної ВПлС можна констатувати її спрямованість на більш жорстку політику, оскільки можливість компромісного вирішення проблеми зменшується, про що свідчить наявність на час t_m у прихованій складовій лише найкращого варіанта вирішення проблеми, а усі інші варіанти (крім одного) вважаються майже неприйнятними. Тобто, можливості для продуктивних переговорів з цією ВПлС стосовно зазначеної проблеми зменшуються.

Схема 1

Мониторинг змін гостроти протиріч у міждержавних відносинах

Аналізуючи інформаційний простір кризь призму відібраних ключових проблем регіону, можна оцінити рівень протиріч між Україною і кожною окремою ВПлС щодо варіантів їх вирішення, який назовемо **суб'єктивним**.

Порівнюючи рівні об'єктивних і суб'єктивних протиріч, можна, по-перше, визначити проблеми, що переважно обумовлюють характер відносин між Україною та іншою ВПлС як на сьогодні, так і на короткострокову перспективу, та, по-друге, визначитися з конкретними варіантами їх розв'язання, які найдоцільніше підтримувати Україні, враховуючи відносини як з цією, так і з іншими ВПлС регіону та їх можливий розвиток.

Отже, можна запропонувати таку структурно-логічну схему моделі (схема 2).

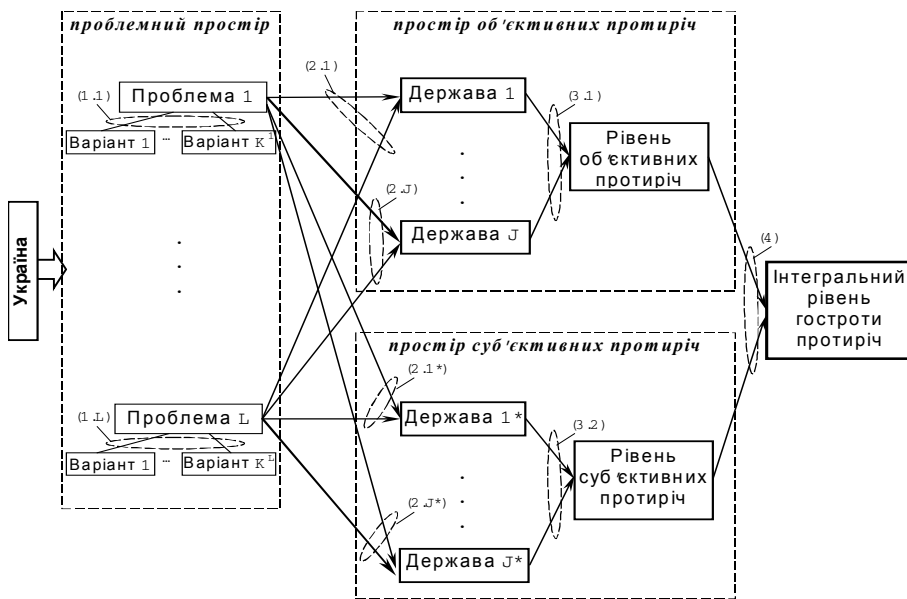
На схемі модель подано у вигляді графіка, де вершинами є поняття предметної області, а дугами – зв'язки (взаємодія) між її поняттями.

Поняття предметної області утворюють чотирирівневу ієрархію. Перший рівень понять формує **проблемний простір** і представляє множину проблем та можливих варіантів їх вирішення. Другий рівень понять складає множина **держав регіону і держав світу**, які мають свої інтереси в даному регіоні. При цьому перелік держав дублюється для забезпечення можливості окремого формування **об'єктивного** і

суб'єктивного просторів протиріч з Україною. Третій рівень складається з узагальнених показників об'єктивних і суб'єктивних протиріч між Україною та сукупністю відібраних для аналізу держав. І, нарешті, на останньому рівні визначається **сукупна гострота протиріч** між Україною та всіма державами.

Схема 2

Структурно-логічна модель оцінки гостроти протиріч

Усі поняття моделі мають зв'язки з іншими поняттями (окрім понять першого рівня, які є початковими (найнижчими) елементами моделі, тобто такими, що не підлягають деталізації). Зв'язки першого рівня (1.1) – (1.L) трактується як прихильність держав до різних варіантів вирішення проблем. Їх зміст визначається вершинами другого рівня, які виступають у якості контексту, а, отже, для кожної вершини другого рівня зв'язки будуть характеризуватися різними значеннями. Для другого рівня маємо зв'язки (2.1) – (2.J) та (2.1*) – (2.J*), які трактується як важливість (вагомість) проблем для кожної держави. Зв'язки (3.1) та (3.2) характеризують впливовість (ступінь впливовості) держав у регіоні, відповідно з якою реалізується функція агрегування протиріч з усіх проблем між Україною та всіма іншими державами. Результатом такого агрегування є рівні об'єктивних і суб'єктивних протиріч між Україною і всіма країнами регіону. І, нарешті, зв'язки четвертого рівня (4) призначені для агрегування рівнів об'єктивних і суб'єктивних протиріч в інтегральний

**Модель визначення пріоритетних напрямів
зовнішньополітичних дій України**

Володимир Юзефович, Степан Возняк, Сергій Вербицький

показник гостроти протиріч між Україною та її оточенням.

Об'єктом оцінки у цій моделі є бачення України щодо вирішення всіх проблем регіону. Задаючи на вхід моделі різні варіанти позицій України щодо вирішення проблем, будемо отримувати різні значення гостроти протиріч, що, в свою чергу, дає змогу здійснювати пошук раціональної позиції.

Основну динаміку цієї моделі задають:

- для простору об'єктивних протиріч - відомості щодо змін у офіційних позиціях держав стосовно їх зовнішньої політики;
- для простору суб'єктивних протиріч - публікації, заяви лідерів держав (ідеологічних, культурних, політичних – окрім офіційних осіб), що тиражуються протягом тривалого часу у ЗМІ.

Такі впливи будемо називати зовнішніми чинниками. Їх вплив може проявлятися у вигляді змін у часі як щодо переваг держав стосовно варіантів вирішення проблем, так і важливості проблем. Менш імовірною є зміна впливовості країн у регіоні.

При практичному моделюванні дуже важливо визначити часовий інтервал спостереження та уточнення змін позицій. На нашу думку, його раціональний розмір лежить у межах один місяць – один квартал року.

Для визначення найгостріших проблем у відносинах України з іншими країнами регіону доцільно розглядати не тільки загальний показник гостроти протиріч, а й часткові показники, що характеризують супутні процеси і дозволяють визначати причини зростання (підтримання високого рівня) інтегрального показника.

Пошук пріоритетних напрямів зовнішньої політики (раціональних варіантів і послідовності вирішення проблем) задля зменшення гостроти протиріч, або пошук вигідніших для України варіантів вирішення проблем за умови збереження рівня протиріч сталим, або допустимого його підвищення за допомогою запропонованої моделі відбувається наступним чином.

По-перше, за результатами моделювання оцінюється, за рахунок якої складової (суб'єктивних чи об'єктивних протиріч) зростає рівень гостроти протиріч. Далі з'ясовується, зі змінами позицій у якій країні (країнах) це відбувається. Далі визначається проблема, чи перелік проблем, з якими ці зміни пов'язані. Отже, мобілізація зусиль України на розв'язання саме цих проблем найсуттєвіше сприятиме нормалізації міждержавних відносин. У кінцевому підсумку регіональні проблеми можуть бути розташовані за пріоритетністю вирішення, а варіанти їх розв'язання ранжовані з врахуванням їх впливу на міжнародні відносини як систему в цілому.

Складність практичної реалізації цієї моделі полягає у необхідності врахування різного роду невизначеностей (інформаційної неповноти, розпливчатих даних тощо), якими характеризується предметна область

відносин ВПЛС. Тому для реалізації запропонованої моделі пропонується апарат нечітко-інтегрального числення, що дає достатньо широкий арсенал нечітких (м'яких) перетворень, необхідних для формалізації таких моделей. Додатковою перевагою цього числення є можливість використання нечіткого інтеграла і як оператора згортки, і як оператора порівняння. Обидві ці функції необхідні для реалізації моделі. Додамо, що на сьогодні єдиним технологічно завершеним інструментом, який дозволяє повністю скористатися перевагами нечітко-інтегрального числення, є програмний продукт Expert Professional Master (комплекс програмних засобів вирішення експертно-аналітичних завдань оцінки, прогнозування та класифікації в умовах невизначеності), розроблений в Україні [5].

Отже, пропонується модель, що дозволяє обґрунтовано визначати пріоритетні напрями зовнішньополітичних дій України з точки зору виявлення найгостріших проблем міждержавних відносин та вибору прийнятних варіантів їх вирішення. При цьому забезпечується **системність** вирішення завдання, оскільки проблеми розглядаються не відокремлено, а в системі двосторонніх і багатосторонніх відносин, які характеризуються загальним (інтегральним) показником гостроти протиріч у регіоні. Врахування при моделюванні рівня суб'єктивних протиріч, що виникають в результаті планомірних дій ЗМІ, або з інших джерел дозволяє враховувати можливі зміни міжнародної обстановки і забезпечити своєчасність, а, можливо, й превентивність зовнішньополітичних дій України.

Література:

1. **Горбунов Е. А.** Самоорганизация систем и прогнозирование военно-политических, экономических и социальных аспектов. - К.: Ника-Центр, 2005. - 320 с.
2. **Бочарников В. П., Свешников С. В., Возняк С. Н., Горбунов Е. А., Дмитренко Р. П., Кирпичников Ю. А.** Fuzzy Technology: военно-политические индикаторы подготовки войны 2003 года в Ираке. - К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. - 128 с.
3. Асиметрія міжнародних відносин / Під ред. Г. М. Перепелиці, О. М. Субтельного. - К.: Видавничий дім „Стилос”, 2005. - 555 с.
4. **Бочарніков В. П., Возняк С. М., Свешніков С. В., Юзефович В. В.** Модель виявлення ознак ведення інформаційно-психологічних операцій у засобах масової інформації // Збірник наукових праць. Вип. 3 (28). - К.: ННДЦ ОТ і ВБ України, 2005. - С. 39 - 49.
5. **Бочарников В. П.** Fuzzy-технология: Математические основы. Практика моделирования в экономике. - Санкт-Петербург: „Наука”, РАН, 2001. - 328 с.